

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Preddiplomski studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Ivana Sabljak

**AGRESIVNOST I PRIHVAĆENOST U SKUPINI VRŠNJAKA
KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Lara Cakić

Osijek, 2018.

SADRŽAJ

SAŽETAK	
SUMMARY	
1. UVOD.....	1
1.1. Agresivnost.....	1
1.2. Teorije o agresiji.....	2
1.2.1. Agresija kao instinkt.....	2
1.2.1.1. Psihoanalitički pristup	2
1.2.1.2. Etološki pristup.....	3
1.2.2. Agresija i frustracija	4
1.2.2.1. Hipoteza frustracija-agresija.....	4
1.2.2.2. Teorija znak-uzbuđenje	4
1.2.3. Agresija kao naučeno ponašanje.....	5
1.2.3.1. Teorija socijalnog učenja.....	5
1.2.3.2. Instrumentalno uvjetovanje	5
1.2.3.3. Socijalno modeliranje	5
1.2.3.4. Utjecaj medija na agresivno ponašanje	6
1.3. Odrednice agresivnog ponašanja	6
1.3.1. Hormoni.....	6
1.3.2. Temperament	7
1.3.3. Dominacija	7
1.3.4. Društvene i okolinske odrednice agresivnog ponašanja	7
1.4. Oblici agresivnog ponašanja.....	8
1.4.1. Otvorena (fizička) agresivnost	8
1.4.2. Prikrivena agresivnost	8
1.4.3. Reaktivna agresivnost.....	9
1.4.4. Proaktivna agresivnost.....	9
1.4.5. Relacijska agresivnost	9
1.4.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost	10
1.5. Agresivno ponašanje kod predškolske djece	10
1.5.1. Spol i agresivno ponašanje	10
1.5.2. Dob i agresivno ponašanje.....	11

1.5.2.1. Dojenačka dob	11
1.5.2.2. Rano i srednje djetinjstvo	11
1.5.2.3. Kasno djetinjstvo	11
1.5.2.4. Mladenačka dob.....	12
1.6. Prihvaćenost u skupini vršnjaka	12
1.6.1. Popularna djeca.....	13
1.6.2. Odbačena djeca.....	14
1.6.3. Kontroverzna djeca.....	14
1.6.4. Zanemarena djeca	14
1.7. Agresivnost i prihvaćenost	15
2. METODA	17
2.1. Ispitanici	17
2.2. Mjerni instrumenti	17
2.3. Postupak	18
3. REZULTATI I RASPRAVA.....	19
4. ZAKLJUČAK.....	23
5. LITERATURA	24

SAŽETAK

Agresivno ponašanje je svako ponašanje koje ima namjeru nanijeti štetu ljudima ili imovini. U predškolskoj dobi više je izražena namjerna i neprijateljska agresivnost koja se smanjuje s godinama. Razvijanjem prosocijalnih vještina u predškolskoj dobi, djeca postižu i veću prihvaćenost od strane vršnjaka. Cilj je ovog istraživanja ispitati kako djeca reagiraju u neutralnoj i potencijalno konfliktnoj situaciji s obzirom na razinu prihvaćenosti u skupini vršnjaka. U istraživanju je sudjelovalo 31 dijete iz dvije odgojne skupine. Rezultati pokazuju učestalost reakcije ponašanja djece u neutralnoj i potencijalno konfliktnoj situaciji s obzirom na prihvaćenost u vršnjačkoj skupini. Od ukupnog su broja djece njih 20 kategorizirani kao prosječno prihvaćena djeca. U kategoriju nisko prihvaćene djece pripada šestoro djece. Samo petero djece pripada kategoriji visoko prihvaćene djece. U neutralnoj situaciji zabilježeno je 20 sudjelujućih reakcija i 11 izbjegavajućih. U potencijalno konfliktnoj situaciji zabilježeno je sveukupno 12 agresivnih reakcija, 14 sudjelujućih i pet izbjegavajućih reakcija.

Ključne riječi: agresivnost, prihvaćenost, predškolska djeca, spolne razlike, prosocijalno ponašanje

SUMMARY

Aggressive behavior is any behavior that intends to cause harm to people or property. In pre-school age, intentional and hostile aggression is expressed more which decreases with age. By developing prosocial skills in pre-school age, children gain greater acceptance by peers. The aim of this study is to examine how children react in a neutral and potentially conflicting situation with respect to the level of acceptance in the peer group. The study involved 31 children from two educational groups. The results show the frequency of behavioral reactions of children in a neutral and potentially conflicting situation with regard to acceptance in peer group. Out of the total number of children, 20 of them were categorized as the average accepted children. In the category of low-acceptance children belong six children. Only five children are categorized as highly acclaimed children. In the neutral situation there were 20 participating reactions and 11 avoiding. In a potentially conflicting situation, there were a total of 12 aggressive reactions, 14 participating reactions and five evasive reactions.

Keywords: aggressiveness, acceptance, pre-school children, gender differences, prosocial behavior

1. UVOD

1.1. Agresivnost

Riječ agresivnost dolazi od latinske riječi „Aggredi“ koja bi u prijevodu značila prići nekome; napasti nekoga (Živković, 2006). Nasilje obuhvaća svako namjerno tjelesno ili psihičko nasilno ponašanje djece i mladih usmjereno prema njihovim vršnjacima. Namjera je takvog ponašanja povređivanje. Takva ponašanja imaju obrazac koji se ponavlja i u kojem postoji neravnopravan odnos između napadača i žrtve. Nasilna i zlostavljачka ponašanja uključuju verbalna ponašanja kao što su dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje i prijetnje te verbalno socijalna ponašanja kao što su izbjegavanje, socijalno ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje i širenje zlobnih tračeva. U psihološka agresivna ponašanja ubrajaju se prijeteći pogledi, praćenje, oštećivanje imovine, krađa i bacanje stvari. Tjelesno agresivna ponašanja obuhvaćaju guranje, tjelesno rušenje i udarce. Nasilnim se ponašanjem smatraju i sva druga namjerna ponašanja djeteta i mlade osobe, kao što su spolno uznemiravanje, zlostavljanje te namjerno nanošenje fizičke i duševne boli ili sramote (Ajduković i sur., 2008). Agresivno je ponašanje društveno neprihvatljivo ponašanje kojemu je namjera nanijeti štetu ljudima ili imovini (Vasta, Haith i Miller, 1998).

1.2. Teorije o agresiji

U psihologijskim istraživanjima agresivnog ponašanja postoje dva stajališta. Prvo stajalište agresiju vidi kao oblik ponašanja koji je pod utjecajem nagona i instinkta. Drugo stajalište agresiju vidi kao ponašanje koje je stečeno iskustvom. Postoji i treće stajalište koje agresiju vidi kao ponašanje koje je izazvano frustracijom (Hewstone i Stroebe, 2001). Neki autori navode da je agresivni nagon primarni nagon koji nastaje prije libida. Freud je 1920. godine postavio tvrdnju kako organska tvar, tj. čovjek teži vraćanju u anorgansko stanje iz kojeg je i potekao (Klain, 2003).

1.2.1. Agresija kao instinkt

William McDougall u svom radu *Uvod u socijalnu psihologiju* (1908) navodi kako je spektar ljudskog ponašanja, uključujući agresivno i neprijateljsko ponašanje, pod kontrolom 18 različitih instinkata. Instinkt je urođeni sklop ponašanja koji se pojavljuje kao odgovor na „pobuđujući podražaj“ i koji kao temelj neprijateljskog ponašanja ne može biti objašnjen. Osim instinkta kao uzroka agresije, najveći utjecaj imala je psihoanaliza i etologija (Hewstone i Stroebe, 2001).

1.2.1.1. Psihoanalitički pristup

Prema psihoanalitičkom stajalištu ljudi prolaze kroz niz faza razvoja. Suočavaju se s konfliktima između bioloških nagona i društvenih očekivanja. Postoje različiti načini na koje se ti konflikti rješavaju. Ta različitost karakterizira pojedinčevu sposobnost učenja, dobrog slaganja s ljudima i nošenja s anksioznošću (Berk, 2008).

Freudova psihoseksualna teorija govori kako je važan način na koji se roditelji odnose prema djetetovim seksualnim i agresivnim nagonima u prvih nekoliko godina djetetova života. U Freudovoj teoriji ličnosti govori se o tri dijela ličnosti: id, ego i superego. Id čini najveći izvor ličnosti. Ego je svjesni racionalni dio ličnosti, a superego se razvija interakcijom s roditeljima koji od djeteta zahtijevaju prihvaćanje društvenih normi. Freudova teorija psihoseksualnog razvoja govori kako se središte seksualnih impulsa u djetinjstvu premješta s oralnog na analno te s analnog na genitalno područje tijela. Ukoliko

roditelji uspostave dobru ravnotežu, djeca odrastaju u osobe sposobne za zrelo seksualno ponašanje. Ta teorija dobila je kritike jer je pre naglasila utjecaj seksualnosti na razvoj (Berk, 2008).

Freud objašnjava agresivnost kroz dualnu teoriju instinkta. Prva je teorija instinkta nagon za samoočuvanjem (Eros), a drugu teoriju instinkta objašnjava kao težnju prema smrti i povratku u neorgansko stanje (Thanatos). Zbog istovremenog postojanja Thanatosa, želje za samouništenjem, i Erosa, želje za samoočuvanjem, postoji sve manja mogućnost autoagresije zbog čega se agresivno ponašanje ispoljava prema drugima. Nedostatak je ove teorije nemogućnost empirijske provjere. Psihoanalitički pristup može pokušati samo objasniti ponašanje ili događaje koji su se već dogodili. Teorija instinkta nema stvarnih utjecaja na suvremena istraživanja agresije (Hewstone i Stroebe, 2001).

1.2.1.2. Etološki pristup

Jedna je od novijih teorijskih pogleda etologija. Proučava adaptivnu vrijednost ponašanja, njegov doprinos opstanku i evolucijsku povijest. Razlikuju se osjetljiva razdoblja u kojima se pojavljuju različite sposobnosti. U ovoj se teoriji čovjekov razvoj temelji i na prirodi i na odgoju (Berk, 2008).

Glavni je predstavnik etoloških teorija K. Lorenz. Agresija je urođena dispozicija u ponašanju nastala prirodnom selekcijom koja povećava vjerojatnost preživljavanja i očuvanja vrste te osigurava pripadnicima iste vrste život na raspršenom području. Među suprotstavljenim se jedinkama borbom odabire najjači i najzdraviji vođa. Agresijom se unutar vrste uspostavlja hijerarhijski poredak jedinki. Pretpostavlja se da svaka jedinka ima potencijal za agresiju koji se automatski pohranjuje. Svako područje ponašanja ima ustaljene sklopove akcija koji se pune internalnim podražajima tj. centralnim potencijalom za uzbuđenje. Da bi agresivna ponašanja bila vidljiva, potreban je eksterni „pobuđujući podražaj“. Ovaj model opisan je kao parni kotao – kako pritisak raste tako se stalno mora ispuštati para. Ako je blokiran izlaz, rast pritiska je previsok i para se prazni spontano. Lorenz i Freud slažu se da je ljudska agresivnost neizbježna. Lorenz navodi da je potrebno ispuštati male i kontrolirane količine energije u socijalno prihvatljivom obliku agresije kako bi se izbjegle spontane eksplozije nekontrolirane agresije (Hewstone i Stroebe, 2001).

1.2.2. Agresija i frustracija

1.2.2.1. Hipoteza frustracija-agresija

U ovoj je teoriji odbačen koncept instinkta i urođenih instinkta kao nagona prema agresiji, a naglasak se stavlja na operacijske koncepte i provjerljive pretpostavke. Također, prema ovoj teoriji agresivno ponašanje izazvano je frustracijom, a ne urođenim čimbenicima. Frustracija je stanje koje nastaje kada je blokirano postizanje cilja. Agresivno je ponašanje akcija usmjerena na povređivanje drugog organizma. Frustracija dovodi do agresivnog ponašanja, a agresija je posljedica frustracije. Agresija može biti usmjerena ne samo na uzrok frustracije nego se može usmjeriti i na druge objekte. Primjerice, u situaciji kada je osoba društveno utjecajna, tada frustrirani pojedinac svoju agresiju iskazuje prema osobi koja je manje opasna. Kada se mijenja zamjena cilja i zamjena odgovora agresije, govori se o premještanju agresije. Ovaj je koncept preuzet iz psihoanalize što znači da bez obzira je li agresija usmjerena na cilj ili je premještena, ona prazni agresivnu energiju stvorenu frustracijom. Kritičari tvrde kako frustracije ne dovode uvijek do agresije nego da su opažane i druge reakcije. Agresija se može dogoditi i bez frustracije. Zbog tih su kritika autori promijenili početne pretpostavke i došli do novih. Oni navode kako frustracija nije jedina koja pogoduje pojavi agresije nego da ovisi i o dodatnim uvjetima (Hewstone i Stroebe, 2001).

1.2.2.2. Teorija znak-uzbuđenje

Berkowitz (1964, 1969, 1974; prema Hewstone i Stroebe, 2001) ističe kako frustracija ne izaziva direktno agresiju nego da se kod pojedinca stvara stanje emocionalnog uzbuđenja, kao, na primjer, ljutnja. Ako postoje vanjski podražajni znaci agresivnog karaktera, ljutnja će izazvati agresivno ponašanje. Podražaji procesom klasičnog uvjetovanja stječu karakteristike agresivnosti.

Klasično uvjetovanje utemeljio je ruski fiziolog Ivan Pavlov. Klasičnim se uvjetovanjem automatski odgovara na podražaje, no prije učenja ti podražaji nisu izazivali takvu reakciju (Berk, 2008). Svaki agresivni čin ima dva izvora, jedan je pobuđena ljutnja onoga koji napada, a drugi čine agresivni znakovi unutar situacije. Berkowitz i LePage (1967; prema Hewstone i Stroebe, 2001) u svojim istraživanjima ističu kako prisustvo oružja među

ljudima potiče agresivno ponašanje. Neki kritičari smatraju da efekt agresivnih znakova sugerira pojedincu da je agresija primjeren oblik ponašanja.

1.2.3. Agresija kao naučeno ponašanje

1.2.3.1. Teorija socijalnog učenja

Na načelima uvjetovanog ponašanja razvilo se nekoliko pristupa u psihologiji. Među njima je teorija socijalnog učenja Alberta Bandure koji ističe modeliranje ili učenje opažanjem kao važan činitelj razvoja. Prema Banduri poželjna i nepoželjna ponašanja djeca stječu promatrajući i gledajući druge ljude oko sebe. Na temelju prethodne teorije nastao je novi socijalno-kognitivni pristup koji naglašava sposobnost djetetove selekcije imitiranog ponašanja. Primjenom te sposobnosti dijete razvija osobne standarde i osjećaj samoefikasnosti za upravljanjem ponašanja (Berk, 2008).

Noviji pristupi agresivno ponašanje smatraju kao oblik ponašanja koji se stječe i održava kao bilo koji drugi oblik socijalnog ponašanja.

1.2.3.2. Instrumentalno uvjetovanje

Agresivno ponašanje koje je pozitivno potkrjepljeno dovodi do ponovnog pojavljivanja i rasta takvog ponašanja. Forme pozitivnog potkrjepljenja mogu biti različite (Hewstone i Stroebe, 2001).

1.2.3.3. Socijalno modeliranje

Prema pretpostavci Bandure (1973; Hewstone i Stroebe, 2001) modeliranje je prvi korak stjecanja novog oblika agresivnog ponašanja. To znači da pojedinci promatranjem ponašanja uče nove i složenije oblike i njihove posljedice kod drugih ljudi – modela. U njegovom su poznatom istraživanju nazvanom „Bobo lutka“ odrasli lutku udarali gumenim čekićem i nogom te vikali na nju pred djecom. Druga je faza istraživanja bila potkrjepljenje jednoga modela koji je dobio nagradu za prethodna ponašanja te uskraćivanje potkrjepljenja drugome

modelu. Kada su djeca imala priliku igrati se s lutkom učinila su isto kao i modeli koji su za svoje ponašanje bili potkrijepljeni.

1.2.3.4. Utjecaj medija na agresivno ponašanje

Brojna istraživanja pokazuju kako postoji pozitivna povezanost između gledanja televizijskih programa s nasiljem i agresivnog ponašanja. U longitudinalnom su istraživanju Eron i sur., (1972; prema Hewstone i Stroebe, 2001) na uzorku djece od osam do 18 godina, ispitivali povezanost između gledanja televizijskih programa s nasiljem i agresivnog ponašanja. Dobiveni su rezultati pokazali da je relativno visoka agresivnost kod osamnaestogodišnjaka povezana s relativno čestim gledanjem filmskog nasilja u dobi od osam godina. Gledanje je televizijskog nasilja povezano sa spremnošću gledatelja da se ponaša agresivno što je također povezano i sa stavovima prema agresiji.

1.3. Odrednice agresivnog ponašanja

Odrednice agresivnog ponašanja mogu biti biološkog, društvenog i okolinskog utjecaja. Biološke odrednice agresivnog ponašanja uključuju individualne razlike u osobnosti koje su određene utjecajem hormona, temperamenta i dominacije.

1.3.1. Hormoni

U ljudskom su tijelu hormoni odgovorni za razlike u fizičkom i ponašajnom smislu kod muškaraca i žena (Vasta i sur., 1998). Muški spolni hormoni ili androgeni pridonose većoj tjelesnoj aktivnosti što ujedno povećava i učestalost pojavljivanja tjelesno agresivnih konflikata (Collaer i Hines, 1995; prema Vasta i sur., 1998). Muški je spolni hormon biološki substrat koji kod osoba muškog spola povećava pojavu agresivnih reakcija te tako dolazi do većeg broja agresivnih ponašanja (Williams, 1983; prema Keresteš, 2002).

Pascual-Sagastizabal i sur., (2016) u svom su istraživanju ispitivali povezanost stilova roditeljstva, razine testosterona kod djece i fizičke i indirektno agresivnosti. Korištene su vršnjačke procjene agresivnog ponašanja i PSDQ upitnik za roditelje. Mjerena je

koncentracija testosterona i androgena kod djece. Rezultati pokazuju povezanost razine testosterona i visoke razine fizičke agresivnosti kod dječaka autoritarnih majki. Visoka razina testosterona kod očeva autoritarnog stila roditeljstva povezana je s visokom razinom fizičke agresivnosti kod djevojčica.

1.3.2. Temperament

Agresivna ponašanja mogu biti potaknuta i različitim temperamentima (Živković, 2006). Temperament je stabilna individualna razlika u kvaliteti i intenzitetu emocionalnih reakcija. Dijete lakog temperamenta ima sposobnost lakog privikavanja novim iskustvima i dobrog je raspoloženja. Dijete teškog temperamenta karakterizira teško prihvaćanje novih iskustava, ali i negativne intenzivne reakcije. Suzdržano dijete ima blage reakcije na nova iskustva, ali je negativnog raspoloženja (Berk, 2008).

Yaman, Mesman, van Ijzendoorn i Bakermans-Kranenburg (2010) u svom istraživanju navode kako su djeca teškog temperamenta izložena riziku razvoja ponašajnih problema. Zbog poteškoća u reguliranju svojih emocija i impulzivnih reakcija, djeca su teškog temperamenta češće uključena u neobične i opasne situacije. Djetetov teški temperament prediktor je agresivnog ponašanja. Roditeljsko kažnjavanje djece lakog temperamenta dovodi do potiskivanja osjećaja i bijesa kod djeteta. Manje pozitivno roditeljstvo kod djeteta lakog temperamenta vodi k niskom stupnju djetetove agresije.

1.3.3. Dominacija

Nadmoćnija djeca dolaze do svog položaja tučnjavom i upotrebom tjelesne sile, a kontrolu nad nedominantnom djecom održavaju prijetnjama i pokretima (Fishbein, 1984; Sluckin, 1980; prema Vasta i sur., 1998).

1.3.4. Društvene i okolinske odrednice agresivnog ponašanja

Predstavnici teorija socijalnog učenja tvrde kako se agresivno ponašanje najvećim dijelom uči po principu učenja (Bandura, 1973; Bandura 1986; Bandura 1989; prema Vasta i sur.,

1998). Djeca kada nauče svoj spolni identitet, nauče i spolno prihvatljiva ponašanja koja vežu za određeni identitet. Okolina od djevojčica očekuje prosocijalno ponašanje, a agresivno ponašanje za djevojčice nije prihvatljivo (Keresteš, 2002).

Baker, Tisak i Tisak (2016) proveli su istraživanje u kojemu je sudjelovalo 99 djece (48 dječaka i 51 djevojčica) u dobi od tri do šest i pol godina. Cilj istraživanja bio je ispitati koji će spol (muški, ženski ili oba) pokazati agresivno ponašanje u određenim ponuđenim situacijama. Ispitivano je pet situacija: uzeti igračku od drugog djeteta, pokidati ju, povući drugoga za kosu, udariti ga i uštipnuti. Rezultati pokazuju da 52% dječaka i 51% djevojčica navodi kako su oba spola sposobna udariti drugoga, 32% dječaka i 35% djevojčica smatra da samo dječaci mogu udariti drugoga. Na pitanje koji će spol uzeti igračku od drugoga 56% dječaka navodi da će oba spola uzeti, a 45% djevojčica da će to napraviti dječaci. Na pitanje tko će pokidati igračku drugome 49% dječaka i 53% djevojčica navodi da su oba spola spremna pokidati igračku. Na pitanje koji će spol drugoga povući za kosu 47% dječaka odgovara da će oba spola to učiniti, a 49% djevojčica smatra da je to ponašanje specifično za dječake. Rezultati pokazuju da 55% dječaka i 41% djevojčica smatra kako su oba spola spremna uštipnuti drugoga.

Prema Bayram Özdemir i Cheah (2017) majke imaju negativan stav prema agresivnom ponašanju djevojaka jer agresivnost shvaćaju kao povredu ženske spolne uloge. Majke smatraju kako je agresivno ponašanje muška osobina.

1.4. Oblici agresivnog ponašanja

1.4.1. Otvorena (fizička) agresivnost

Otvorena je agresivnost čin sukobljavanja koji uključuje fizičke obračune, nasilje, teroriziranje drugih te uporabu oružja s neprijateljskom namjerom (Essau i Conradt, 2006).

1.4.2. Prikrivena agresivnost

Prikrivena agresija obuhvaća oblike ponašanja kao što su krađe, podmetanja požara, bježanja od obiteljskog doma, ustanova ili s nastave (Essau i Conradt, 2006).

1.4.3. Reaktivna agresivnost

Reaktivno je ponašanje reakcija na neki podražaj, događaj ili ponašanje. Reaktivno agresivne osobe pokazuju neprijateljsku agresiju i osvetu prema drugome (Essau i Conradt, 2006). Rumpf (2006) navodi kako reaktivno obrambena agresivnost sadrži neprijateljske dijelove koji služe obrani od straha. U situaciji kada se osoba osjeća ugroženo, strah određuje njezino impulzivno i agresivno ponašanje. Keresteš (2002) navodi da je reaktivna agresivnost slična emocionalnoj, impulzivnoj, hostilej i defenzivnoj agresivnosti te da je popraćena intenzivnim fiziološkim uzbuđenjem i srdžbom.

Prema Bayram Özdemir i Cheah (2017) reaktivna je agresija tijekom djetinjstva i adolescencije povezanija s internaliziranim problemima, emocionalnom disfunkcijom, manjim prosocijalnim ponašanjem i slabijim vršnjačkim odnosima nego s prosocijalnim ponašanjem. Proveli su istraživanje kojem je cilj bio ispitati majčine emocionalne reakcije, kauzalne atribucije i socijalizacijske strategije u odgovorima predškolske djece o prisutnosti reaktivne i proaktivne agresije u vršnjačkoj igri. Dio rezultata pokazuje da je reaktivno agresivno ponašanje visoko povezano s vršnjačkim odbijanjem i viktimizacijom u odnosu na proaktivno ponašanje. Reaktivno agresivno ponašanje djeteta dovodi do opasnosti da ono doživi funkcionalna oštećenja i postigne lošije rezultate u školi, dok proaktivno agresivno ponašanje nije povezano s funkcionalnim oštećenjima. Rezultati sugeriraju da je već u ranoj dobi reaktivna agresija znatno povezanija s problemima prilagodbe nego proaktivna agresija.

1.4.4. Proaktivna agresivnost

Proaktivna je agresivnost namjerno i planirano ponašanje koje se koristi da bi se postigao cilj ili dominacija (Essau i Conradt, 2006). Keresteš (2002) proaktivno agresivno ponašanje smatra sličnim instrumentalnom i ofenzivnom ponašanju.

1.4.5. Relacijska agresivnost

Relacijsko je ponašanje ono ponašanje kojemu je cilj naštetiti drugome, uništiti veze, prijateljstva, isključiti osobu iz skupine te uništiti osjećaj prihvaćenosti (Essau i Conradt, 2006).

1.4.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost

Neprijateljska je agresivnost ponašanje kojim agresor želi nanijeti bol ili nelagodu žrtvi. Takvo ponašanje agresoru stvara osjećaj nagrade i prednosti nad žrtvom (Essau i Conradt, 2006). Rumpf (2006) neprijateljsku agresivnost naziva aktivno-destruktivnim ponašanjem s neprijateljskom namjerom i rušilačkim težnjama.

1.5. Agresivno ponašanje kod predškolske djece

Među predškolskom djecom postoje različite vrste agresije koje se javljaju s obzirom na djetetov spol, dob i stupanj pojedine vrste agresivnosti.

1.5.1. Spol i agresivno ponašanje

Vasta i sur. (1998) navode kako je spol djeteta jedna od predispozicija za veću agresivnost, na primjer za dječake. Dječaci su agresivniji od djevojčica u predškolskoj dobi. U osnovnoškolskoj je dobi izraženija tjelesna agresivnost dječaka prema drugim dječacima, za razliku od djevojčica. Njihova agresivnost u toj dobi više je socijalna te pretežno usmjerena prema djevojčicama. Essau i Conradt (2006) navode da se u predškolskoj dobi dječaci više bore nego djevojčice, ali u kasnijoj mladenačkoj dobi dječaci i djevojčice podjednako su agresivni. Cakić i Velki (2014) navode kako djevojčice u dobi od pet do sedam godina pokazuju agresivnije ponašanje kroz ogovaranje i vrijeđanje drugih. Takvim se ponašanjem povećava mogućnost za njihovim isključivanjem iz društva. Kod dječaka je u toj dobi života izraženija instrumentalna agresija.

Autori (Archer i sur., 1988; Bjorkqvist i sur., 1992; prema Archer, 2004) koji su proveli istraživanje među djecom predškolske dobi koristili su posebne oblike mjerenja. Cilj je bio ispitati razlike između oblika agresivnog ponašanja s obzirom na spol. Rezultati pokazuju da postoji značajna razlika u očitovanju verbalne agresije između spolova. Ta je razlika zastupljena u većoj mjeri kod muškog spola. Indirektna je agresija zastupljenija kod ženskog spola.

1.5.2. Dob i agresivno ponašanje

1.5.2.1. Dojenačka dob

Budući da djeca u dojenačkoj dobi nisu u stanju nekome namjerno nauditi, u njihovoj se dobi agresivno ponašanje ne može očitati jer ono obuhvaća namjerno djelovanje (Sternberg i sur., 1983; prema Keresteš, 2002). Agresivno ponašanje u dojenačkoj dobi može se interpretirati kao reakcija bijesa i negodovanja zbog nedostatka osnovnih potreba poput osjećaja gladi, umora ili straha. Prva pojava agresivnog ponašanja vidljiva je krajem prve godine djetetovog života te se najčešće očituje bacanjem i otimanjem igračaka i predmeta (Caplan i sur., 1991; prema Essau i Conradt, 2006). „Napadaji bijesa su način na koji mala djeca pokazuju snažne osjećaje, dok ne postanu sposobna izraziti ih na način koji je prihvatljiv okolini“ (Živković, 2006, str. 15).

1.5.2.2. Rano i srednje djetinjstvo

Pred kraj treće godine napadaji bijesa dosežu svoj vrhunac. U trećoj godini djetetova života raste reakcija na frustraciju. Između treće i pete godine dolazi do smanjenja fizičke agresivnosti što može biti rezultat moralnog i verbalnog razvoja djeteta i samoregulacije (Keresteš, 2002). U srednjem djetinjstvu fizička se agresivnost nastavlja smanjivati zbog toga što se kod djece sve više razvija sposobnost odustajanja od svađe (Hartup, 1974; prema Keresteš, 2002). Tijekom srednjeg djetinjstva izraženija je namjerna i neprijateljska agresivnost koja se smanjuje s godinama odnosno kako dijete raste, a povećava se sposobnost prepoznavanja motiva i namjera drugih. Rezultati istraživanja u kojemu su djeca predškolske dobi trebala procijeniti namjeru drugog djeteta koje je srušilo toranj drugom djetetu pokazuju da je 42% predškolske djece pravilno samostalno procijenilo takvo ponašanje, dok su tako procijenili 57% učenika drugog razreda, a 72% učenika četvrtog razreda (Dodge i sur., 1984; prema Essau i Conradt, 2006).

1.5.2.3. Kasno djetinjstvo

Osnovnoškolska dob najvažnije je razdoblje u razvoju agresivnosti jer je to period u kojemu postoje najveće mogućnosti suzbijanja agresivnog ponašanja za razliku od

suzbijanja agresivnog ponašanja u ranim ili u kasnim razdobljima života. U kasnom djetinjstvu događaju se promjene u načinima izražavanja agresije i u motivaciji za takvim ponašanjem (Coie i Dodge, 1997; prema Keresteš, 2006). Dugoročne posljedice agresivnog ponašanja u dječjoj dobi povezane su s maloljetničkom delikvencijom i kriminalitetom u odrasloj dobi, školskim neuspjehom i preranim napuštanjem školovanja, maloljetničkim trudnoćama, zlouporabom droga, nezaposlenošću, nasiljem i slično (Farrington, 1994; Haapsalo i sur., 2000; Huesmann i sur., 1984; Parker i Asher, 1987; Stattin i Magnusson 1989; Tremblay i sur., 1992; prema Keresteš, 2006).

1.5.2.4. Mladenačka dob

U mladenačkoj dobi smanjuju se otvoreni oblici agresivnosti poput fizičkih obračuna i napadaja bijesa, a povećavaju se prikriveni oblici agresivnosti. S početkom spolne zrelosti konflikti služe za uspostavljanje dominantnih odnosa (Keresteš, 2002).

1.6. Prihvaćenost u skupini vršnjaka

Berk (2008) prihvaćenost među vršnjačkom skupinom definira kao jednosmjernu perspektivu koja se temelji na usmjerenosti i preferenciji skupine. Prihvaćenost prikazuje koliko skupina smatra dijete socijalnim partnerom te je dobar prediktor psihološke prilagodbe. Djeca koju vršnjaci ne prihvaćaju osjećaju se odbačena. Većina djece može stvoriti pozitivne i zadovoljavajuće odnose sa svojim vršnjacima i prijateljima, ali za neku djecu ti odnosi stvaraju poteškoće.

Pozitivni međusobni odnosi vršnjaka imaju veliku ulogu u cjelokupnom razvoju djeteta. Za djecu predškolske dobi ti odnosi predstavljaju one u kojima djeca mogu razvijati svoju pozitivnu kompetenciju u društvenom smislu. Pozitivni odnosi među vršnjacima stvaraju djetetu osjećaj prihvaćenosti. Samoizvještajućim mjerama djeca procjenjuju uzajamnu dopadljivost svojih vršnjaka, a njihovi odgovori svrstavaju se u četiri kategorije: popularna, odbačena, kontroverzna i zanemarena djeca (Kupersmidt i Coie, 1990; Ladd, 1990; Ladd i Price, 1987; prema Walker, 2004).

Johnson, Ironsmith, Snow i Poteat (2000) promatrali su u svom istraživanju vrtićku trogodišnju djecu i njihove socijalne interakcije s drugom djecom i odraslima te samostalnu

igru kao prosocijalno i agresivno ponašanje. Kontinuirano su ih pratili do četvrte godine te ih intervjuirali o njihovim prijateljstvima unutar vršnjačke skupine. U periodu su završetka dječjeg predškolskog odgoja i prelaska u školu istraživači dali odgojiteljima upitnik za procjenu ponašanja za svako dijete. Dobiveni rezultati pokazuju da djeca koja imaju jako razvijene socijalne vještine i visoko kvalitetna i stabilna prijateljstva započinju školu s visokim očekivanjima za uspjeh. Navode kako su vršnjačke veze u vrtiću jednako važne kao i prijateljstva među odraslom djecom. Vrtićko je doba kritičan period za dječji socijalni razvoj, a to okolina ne smije ignorirati. To je period u kojem dijete uči i razvija socijalne vještine koje su potrebne za stjecanje budućih odnosa. Rane su vještine koje predškolsko dijete može steći uzajamno davanje i dijeljenje, pomaganje, osjećaj pripadnosti u grupi, slušanje drugih, verbalno izražavanje emocija, uspostavljanje samokontrole i kontrole agresivnog ponašanja.

1.6.1. Popularna djeca

Popularnu djecu karakterizira većinom dobro i obzirno ponašanje, ali i mali broj nepoželjnih ponašanja (Berk, 2008).

Popularna prosocijalna djeca uspješna su u komuniciranju s vršnjacima, osjetljiva su za tuđe potrebe, bolje sklapaju prijateljstva i suradnju s drugom djecom. Popularna antisocijalna djeca agresivnog su ponašanja, ali su među vršnjacima iz nekog razloga prihvaćena, bilo da se radi o tome da su sportski uspješna, bilo zbog njihove domišljatosti (Berk, 2008).

U istraživanju Estell (2007) ispitivali su se obrasci agresivnog ponašanja predškolske djece u odnosu na individualne karakteristike i vršnjačku prihvaćenost. Prema dobivenim su rezultatima istraživači kategorizirali djecu u agresivno-nepopularnu i neagresivno-popularnu grupu. Navode kako su u obje grupe djeca sličnih karakteristika. Dio rezultata pokazuje kako agresivno ponašanje u vrtiću nije sistematski povezano s niskom razinom popularnosti. Selektivno korištenje instrumentalne agresije povezano je s višim sociometrijskim statusom. Luthar i McMahon (1996; prema Estell, 2007) u svom istraživanju navode dva podtipa popularne grupe: dječake prosocijalnog ponašanja i dječake agresivnog ponašanja. Autori također navode kako razdoblje od pete do sedme godine djeteta predstavlja period u kojem se razvija socio-kognitivni razvoj i sposobnost rješavanja socijalnih problema. Kada djeca

razviju te sposobnosti, tada mogu upotrijebiti agresiju za održavanje svog položaja u skupini.

1.6.2. Odbačena djeca

Odbačeno agresivna djeca pokazuju slabu sposobnost u reguliranju negativnih emocija i zauzimanju perspektive te neprijateljsko, nepažljivo i impulzivno ponašanje. Oni nedužna vršnjačka ponašanja interpretiraju kao neprijateljska. Odbačeno povučena djeca socijalno su tjeskobna, imaju negativna očekivanja od strane vršnjaka. Kako su pasivno nespretnog stila interakcije, često su na meti zlostavljanja što uključuje odbacivanje i isključivanje iz aktivnosti te im zbog toga raste osjećaj usamljenosti (Berk, 2008).

Menting, Van Lier i Koot (2011) promatrali su u svom longitudinalnom istraživanju odnos odbačenog djeteta i vršnjaka s obzirom na jezične vještine i eksternalizirana ponašanja od vrtićke dobi do četvrtog razreda. Rezultati pokazuju kako se eksternalizirana ponašanja povećavaju kod djece sa siromašnim jezičnim vještinama, a smanjuje kod djece s boljim jezičnim vještinama. S vremenom se vršnjačko odbijanje smanjuje kod većine djece, a manje je utjecajno kod djece s lošijim jezičnim vještinama.

1.6.3. Kontroverzna djeca

Kontroverzna su djeca poput odbačeno agresivne djece te su nasilna i uznemiravaju drugu djecu, ali katkada se ponašaju prosocijalno. Kontroverzna djeca pokazuju karakteristike socijalno pozitivnih i negativnih ponašanja (Berk, 2008).

1.6.4. Zanemarena djeca

Vršnjaci rijetko biraju zanemarenu djecu, no ta se djeca ipak dobro prilagođavaju socijalnim interakcijama jer većina njih ima razvijene socijalne vještine kao i prosječna djeca. Zanemarenu djecu rijetko biraju njihovi vršnjaci (Berk, 2008).

Prema Venet, Bureau, Gosselin i Capuano (2007) zanemarena djeca pokazuju više problema vezanosti nego druga djeca. Mnoga su istraživanja pokazala da je učinak zanemarivanja kod

male djece mnogo štetniji od zlostavljanja. U usporedbi sa zlostavljanom djecom, zanemarena su djeca pasivnija, bespomoćnija, manje sretnija, manje kreativnija, nepopustljivija i povučenija. U školskoj dobi pokazuju slabije razvijene socijalne kompetencije nego njihovi vršnjaci. Pokazuju više internaliziranih problema poput anksioznosti i povučenih ponašanja poput podložnosti, ograničenosti interakcija s vršnjacima, nižeg sudjelovanja u aktivnostima, usamljenosti i izoliranosti. Zanemarena su djeca niskog samopoštovanja i lošeg raspoloženja.

1.7. Agresivnost i prihvaćenost

Prema longitudinalnom su istraživanju Olson i Rosenblum (1998) promatrali prihvaćenost, društvene vještine i sposobnost rješavanja društvenih problema. Istraživanje se provodilo u tranzicijskom razdoblju djece u dobi od četiri do pet godina (N=79). Cilj je bio utvrditi specifična područja društvene nekompetentnosti povezane s internaliziranim problemima ponašanja. Istraživanja su provodili učitelji/odgojitelji koji su promatrali tjeskobnu/povučenu vrtićku djecu. Dobiveni rezultati pokazali su kako se dječaci i djevojčice nisu značajno razlikovali u bilo kojem području procjene. Kod djevojčica rezultati pokazuju vrlo stabilno internalizirano ponašanje tijekom vremena.

U istraživanju koje su proveli (Cantrell i Prinz, 1985; Coie i Dodge, 1988; Pettit, Clawson, Dodge i Bates, 1996; prema Walker, 2004) sudjelovala su djeca predškolske dobi, a cilj im je bio ispitati obrasce ponašanja koji se odnose na stupanj društvenosti i agresivnosti koji utječu na prosocijalan status djeteta. Rezultati pokazuju da popularna djeca češće pokazuju pozitivna prosocijalna ponašanja, dok odbačena djeca češće pokazuju visoku stopu agresivnog ponašanja. Zanemarena djeca pokazuju nisku stopu interakcije sa svojim vršnjacima.

U istraživanjima koja su se provela 1980-te godine Ladd i Mize (1983; prema Ladd 1999) koristili su trenerske paradigme te obučavali djecu koja pokazuju nisku razinu prihvaćenosti u interakciji s vršnjacima. Koristili su vještine koje su identificirane kao korelacija vršnjačke prihvaćenosti i dobivene su rezultate uspoređivali s djecom iz kontrolne skupine. Većina rezultata istraživanja pokazuje da su samo ona djeca koja su bila obučena postigla uspjeh u vršnjačkom prihvaćanju. Zahvaljujući tim vještinama došlo je do napretka i poboljšanja u međusobnim odnosima djece. Dokazi iz ovih istraživanja

interpretirani su kao potpora socijalnim vještinama. Društvene vještine pomažu u vršnjačkoj interakciji i prihvaćenosti, stjecanju prijateljstva i u drugim pozitivnim relacijskim rezultatima. Problematična ponašanja objašnjena su u hipotezi nedostataka u kojoj se navodi da se odbacivanje vršnjaka i neprijateljstvo razvijaju iz odsutnosti društvenih vještina ili su isti bili zamijenjeni ponašanjima koja potiču negativne relacijske ishode kao što je agresivno ponašanje.

Oslanjajući se na analizu prethodnih istraživanja, u ovom istraživanju postavljen je sljedeći cilj: ispitati kako djeca reagiraju u neutralnoj i potencijalno konfliktnoj situaciji bilježeći njihove prve reakcije, s obzirom na prihvaćenost u vršnjačkoj skupini.

2. METODA

2.1. Ispitanici

U ispitivanju je sudjelovalo 31 dijete iz dvije skupine jednog vrtića u Osijeku. U jednoj je skupini bilo 17 djece (10 dječaka i sedam djevojčica). Sva djeca iz te skupine rođena su 2011. godine, osim jednog dječaka koji je rođen 2010. godine. U drugoj skupini sudjelovalo je 14 djece (osam dječaka i šest djevojčica). Djeca iz druge skupine rođena su 2012. godine.

2.2. Mjerni instrumenti

1. Skala za utvrđivanje sociometrijskog statusa na temelju procjena vršnjaka (Sociometric Peer-rating Scale – Asher, 1979)

Ova skala namijenjena je djeci predškolske dobi. Primjenom skale dobije se podatak o prihvaćenosti u skupini. Ispitivanje se provodi individualno. Prvo se djetetu pokaže zajednička fotografija djece iz njegove vrtićke skupine. Time se želi provjeriti poznaje li dijete svakoga iz svoje skupine. Zatim mu/joj se postavlja pitanje za svako dijete : „Koliko se voliš s njim/njom igrati? Ako se voliš igrati, pokažeš na sretnog emotikona, ako se ponekad voliš/ponekad ne voliš igrati, pokažeš na neutralnog emotikona, a ako se ne voliš igrati s njim/njom, pokažeš na tužnog emotikona.“ Dijete odgovara tako da pokazuje prstom na jedan od tri emotikona. Emotikoni su se bodovali na sljedeći način: volim se družiti – tri boda, ponekad se volim/ponekad se ne volim – dva boda, a ne volim se družiti – jedan bod. Izračunata je prosječna vrijednost (aritmetička sredina) za svako dijete te z vrijednost. Prema z vrijednosti djeca su kategorizirana u visoko, prosječno i nisko prihvaćenu djecu. Rezultati djece kojima je vrijednost veća od jedan ili jednaka jedan pripadaju visoko prihvaćenoj djeci, a djeca kojima je vrijednost jednaka jedan ili niža od minus jedan pripadaju kategoriji nisko prihvaćene djece. Kategoriji prosječno prihvaćene djece pripala su djeca kojima je vrijednost između minus jedan i jedan.

2. Scene neutralnih i potencijalno konfliktnih situacija

Scene neutralnih i potencijalno konfliktnih situacija provodile su se individualno. Svaka situacija s pojedinim djetetom snimala se audiovizualnim uređajem. Koristile su se četiri

situacije. U prvoj je situaciji djetetu ponuđeno šest figura od kojih može izabrati jednu koja bi ga/ju predstavljala. Prva se situacija, kao i posljednja, nije bodovala nego je služila za opuštanje i uživljavanje djeteta u figuru koju je izabralo. Uz figuru koju je izabralo ispitivano dijete bila je i nestereotipna figura koja je predstavljala jedno dijete iz njegove vrtićke skupine. Za odigravanje situacija korištene su osim figura i druge potrebne igračke (stol, stolci, zubarski pribor). Nakon svake odglumljene situacije djetetu se daju lutkice i upita se dijete: „Pokaži mi što će dalje biti“.

Druga je situacija neutralna, a predstavlja situaciju u kojoj se ispitivano dijete i dijete iz njegove vrtićke skupine žele igrati zubara.

Treća je situacija potencijalno konfliktna, a predstavlja sobu dnevnog boravka u kojoj ispitivano dijete i dijete iz njegove vrtićke skupine crtaju. Dijete iz vrtićke skupine zgužva papir ispitivanom djetetu i baci ga u smeće.

Bodovala se samo djetetova prva reakcija kao odgovor koji je bio verbalnog ili neverbalnog karaktera. Rezultate su pregledavala tri nezavisna procjenjivača koji su dobili upute da zapišu prvu djetetovu reakciju. Prilikom kodiranja pojavila su se tri ili četiri karakteristična ponašanja koja su procjenjivači svrstali u tri kategorije. Prve su reakcije svrstavali u tri kategorije: sudjelujuće, izbjegavajuće i agresivne reakcije. Ponašanja koja su se pojavljivala kao agresivna bila su gužvanje i bacanje djetetovog rada u smeće, prevrtanje stola i stolca i prijetnje djeteta. Sudjelujuća ponašanja odnosila su se na uključivanje obje figure u zajedničku igru zubara i zajedničko crtanje novog rada. Izbjegavajuća ponašanja predstavljala su samostalnu igru zubara bez uključivanja druge figure i prelazak na drugu temu u potencijalno konfliktnoj situaciji. Sudjelujuće ponašanje bodovano je s najvećim brojem bodova – tri boda, a agresivno ponašanje s najmanjim brojem bodova – jedan bod. Izbjegavajuće je ponašanje pak iznosilo dva boda. Time su dobiveni podaci za svako dijete o vrsti reakcije u neutralnoj i potencijalno konfliktnoj situaciji.

2.3. Postupak

Ispitivanje se provodilo dva tjedna u vrtiću na području Osijeka, unutar dvije odgojne skupine. U prosjeku je snimanje svakog djeteta trajalo od pet do sedam minuta, a isto je toliko vremena bilo potrebno za određivanje sociometrijskog statusa.

3. REZULTATI I RASPRAVA

U tablici 1 prikazane su reakcije u neutralnoj situaciji i prihvaćenost djece među njihovim vršnjacima.

Tablica 1 Prihvaćenost i učestalost agresivnih reakcija u neutralnoj situaciji (N=31)

	Izbjegavajuće				Sudjelujuće				Agresivno			
	M		Ž		M		Ž		M		Ž	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nisko prihvaćena	2	33,30	0	0	3	50,03	1	16,67	0	0	0	0
Prosječno prihvaćena	4	20,00	4	20,00	7	35,00	5	25,00	0	0	0	0
Visoko prihvaćena	1	35,50	0	0	1	16,13	3	48,37	0	0	0	0

Svako je dijete kategorizirano kao nisko, prosječno ili visoko prihvaćeno unutar svoje skupine. Od ukupnog broja djece (N=31) njih šestero kategorizirani su kao nisko prihvaćena djeca. U neutralnoj je situaciji dvoje nisko prihvaćene djece muškog spola imalo reakciju izbjegavajućeg ponašanja, dok niti jedno dijete ženskog spola nije pokazalo tu reakciju. Reakciju sudjelujućeg ponašanja nisko prihvaćene djece u neutralnoj situaciji pokazalo je četvero djece od kojih je troje muškog spola, a jedno je dijete ženskog spola. Niti jedno dijete nije pokazalo reakciju agresivnog ponašanja bez obzira na razinu prihvaćenosti.

Od ukupnog je broja djece njih 20 kategorizirano u skupinu prosječno prihvaćene djece od kojih je izbjegavajuće reagiralo osmero djece. Reakciju izbjegavajućeg ponašanja u neutralnoj situaciji pokazalo je jednako mnogo djece kod oba spola. Sudjelujuće ponašanje u neutralnoj situaciji pokazalo je 12 djece od kojih je sedmero djece muškog i petero djece ženskog spola.

Samo petero djece pripada skupini visoko prihvaćene djece; od njih u neutralnoj situaciji samo jedno dijete muškog spola reagira izbjegavajuće, dok ni jedno dijete ženskog spola nije tako reagiralo. Sudjelujuće ponašanje u neutralnoj situaciji pokazalo je jedno dijete muškog spola, dok je isto ponašanje u neutralnoj situaciji pokazalo troje djece ženskog spola.

Tablica 2 prikazuje reakcije agresivnog ponašanja u potencijalno konfliktnoj situaciji.

Tablica 2 Prihvaćenost i učestalost agresivnih reakcija u potencijalno konfliktnoj situaciji (N=31)

	Izbjegavajuće				Sudjelujuće				Agresivno			
	M		Ž		M		Ž		M		Ž	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nisko prihvaćena	1	16,70	0	0	1	16,65	1	16,65	3	50,00	0	0
Prosječno prihvaćena	3	15,00	1	5,00	3	15,00	4	20,00	5	25,00	4	20,00
Visoko prihvaćena	0	0	0	0	2	40,00	3	60,00	0	0	0	0

Iz tablice broj 2 vidljivi su rezultati koji prikazuju kako su djeca reagirala u potencijalno konfliktnoj situaciji s obzirom na njihovu razinu prihvaćenosti u vršnjačkoj skupini. U potencijalno konfliktnoj situaciji jedno nisko prihvaćeno dijete muškog spola imalo je reakciju izbjegavajućeg ponašanja, dok ni jedno dijete ženskog spola nije pokazalo tu reakciju. Reakciju sudjelujućeg ponašanja nisko prihvaćene djece u potencijalno konfliktnoj situaciji pokazalo je jedno dijete muškog spola i jedno dijete ženskog spola. Agresivne reakcije u potencijalno konfliktnoj situaciji nisko prihvaćene djece pokazalo je troje djece muškog spola, dok ni jedno dijete ženskog spola nije pokazalo agresivne reakcije.

Od ukupnog broja djece njih 20 kategorizirano je u skupinu prosječno prihvaćene djece od kojih je izbjegavajuće reagiralo troje djece muškog spola i jedno dijete ženskog spola. Reakciju sudjelujućeg ponašanja u potencijalno konfliktnoj situaciji pokazalo je troje prosječno prihvaćene djece muškog spola i četvero djece ženskog spola. Agresivnu reakciju u potencijalno konfliktnoj situaciji prosječno prihvaćene djece pokazalo je petero djece muškog spola i četvero djece ženskog spola.

Među visoko prihvaćenom djecom niti jedno dijete nije pokazalo izbjegavajuće i agresivne reakcije u potencijalno konfliktnoj situaciji, dok je dvoje visoko prihvaćene djece muškog spola i troje djece ženskog spola pokazalo sudjelujuće reakcije.

Kako je vidljivo u tablici 1 i tablici 2, u neutralnim situacijama zabilježeno je 20 sudjelujućih reakcija i 11 izbjegavajućih. U potencijalno konfliktnoj situaciji zabilježeno je sveukupno 12 agresivnih reakcija, 14 sudjelujućih i pet izbjegavajućih reakcija.

Jedno od istraživanja pokazalo je da u konfliktnim situacijama djevojčice u odnosu na dječake češće koriste strategije ublažavanja sukoba te predlažu prosocijalna i pozitivna rješenja problema (Putallaz i sur., 1995; prema Walker 2004).

U istraživanju je Cakić i Živčić-Bećirević (2009) cilj bio utvrditi postoji li razlika između dječaka i djevojčica u prihvaćenosti, socijalnoj kompetenciji, problemima u ponašanju te davanju adaptivnih odgovora na potencijalno konfliktne situacije. Dio rezultata istraživanja pokazuje kako se prema sociometrijskom statusu dječaci ne razlikuju od djevojčica. Odgojiteljice procjenjuju djevojčice kao socijalno kompetentnije. U potencijalno konfliktnim situacijama nema razlika u davanju odgovora između dječaka i djevojčica.

Hay, Payne i Chadwick (2004) u svom istraživanju došli su do drugačijeg rezultata koji pokazuje da su djevojčice, za razliku od dječaka, davale socijalno prihvatljivije odgovore u konfliktnim situacijama.

Ispitivači su u istraživanju Salmivalli (2000; prema Lee, 2009), u kojemu se uspoređuje povezanost agresivnog ponašanja i prihvaćenosti, naišli na različite rezultate. Istraživanje je provedeno u Finskoj na uzorku adolescenata devetog razreda. Rezultati pokazuju kako je fizička i verbalna agresivnost najjasnije povezana s odbacivanjem kod djevojaka. Ista situacija javlja se i kod dječaka, no izostaje pojava fizičke agresivnosti. Istraživanje također pokazuje kako relacijska povezanost s vršnjačkim odbijanjem nije povezana ili je negativno povezana kod oba spola kada je razina fizičke i verbalne agresije kontrolirana. Kada dječaci primjenjuju relacijsku agresivnost sve više dolazi do njihovog prihvaćanja unutar skupine.

Keresteš (2006) navodi kako u brojnim istraživanjima rezultati pokazuju da je kod dječaka izraženije agresivno i manje prosocijalno ponašanje nego kod djevojčica. U provedenom istraživanju korišteno je pet mjera procjene agresivnog i prosocijalnog djetetovog ponašanja. Mjere uključuju samoprocjene, procjene vršnjaka, procjene razrednika, procjene majki i procjene očeva. Rezultati pokazuju kako su svi procjenjivači procijenili dječake agresivnijima i manje prosocijalnima od djevojčica. Spolne su razlike u agresivnosti osobito izražene u samoprocjenama te procjenama vršnjaka i nastavnika, a u prosocijalnom su ponašanju one pak izražene u procjenama majki, nastavnika i vršnjaka.

Prema istraživanju Cakić i Velki (2014), u kojem se istraživala povezanost agresivnog ponašanja i prihvaćenosti, dobivena je statistički značajna negativna povezanost ispitivanih varijabli na uzorku od 240 djece. Ta ista značajnost dobivena je i na samom uzorku dječaka, dok kod djevojčica nije bila statistički značajna.

U istraživanju je Buljan Flander, Durman Marjanović i Ćorić Špoljar (2007), kojem je cilj bio ispitati dob, spol i druge čimbenike te vršnjačko nasilje, dio dobivenih rezultata pokazao da i dječaci i djevojčice koji se osjećaju odbačeno pokazuju više nasilja za razliku od one djece koja se osjećaju prihvaćenima. Vidljiva je razlika među dječacima koji se osjećaju odbačenima i dječacima koji se osjećaju prihvaćeno, dok je kod djevojčica u istim situacijama razlika mnogo manja. Najveće nasilje prema drugima vidljivo je u skupini dječaka koji se osjećaju odbačenima. Može se zaključiti kako osjećaj odbačenosti/prihvaćenosti u školi ima značajnu ulogu u izražavanju nasilja prema drugoj djeci, u ovom slučaju kod dječaka.

U istraživanju Velki i Vrdoljak (2012) jedan od ciljeva bio je ispitati potencijalne vršnjačke i školske prediktore pomoću kojih bi se moglo predvidjeti vršnjačko nasilje. Dio rezultata pokazuje da prediktori spol, dob, broj najboljih prijatelja, socijalni status i školska klima najbolje objašnjavaju tjelesno vršnjačko nasilje (31,9%), zatim ukupno vršnjačko nasilje (28%), a najslabije verbalno vršnjačko nasilje (19,4%). Od vršnjačkih su varijabli značajne bile broj prijatelja i socijalni status, pri čemu nasilnija djeca imaju negativan socijalni status. Iako su popularna, ona nisu omiljena u skupini.

Neki autori navode kako se eksternalizirani problemi i problemi u odnosu s vršnjacima javljaju i kod dječaka i kod djevojčica. U obje su spolne skupine problemi u ponašanju povezani s vršnjačkim neprihvaćanjem (Fergusson i sur., 2002; prema Hay, 2004).

Khatri i Kupersmidt (2003; prema Hay, 2004) u svom istraživanju navode kako su ključni elementi u ponašajnim problemima i neprihvaćenosti vršnjaka usko povezani s verbalnom i tjelesnom agresijom koja je prisutna i kod dječaka i kod djevojčica. Navedenim se tvrdnjama potvrđuje da postoje različiti kriteriji prihvaćanja kod dječaka i djevojčica.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati su ovog istraživanja pokazali da najveći postotak djece pripada kategoriji prosječno prihvaćene djece, njih 65,52%. Kategoriji nisko prihvaćene djece pripada 19,35% od ukupnog broja djece, a kategoriji visoko prihvaćene pak pripada 16,13% djece. Prema sociometrijskom statusu rezultati pokazuju da je više dječaka u skupini nisko prihvaćene djece. S obzirom na broj ovdje ispitane djece, ne može se točno tvrditi postoji li razlika u prihvaćenosti među dječacima i djevojčicama. U neutralnim situacijama djeca su pokazala 20 sudjelujućih reakcija i 11 izbjegavajućih reakcija. Niti u jednoj kategoriji prihvaćenosti djeca nisu pokazala agresivne reakcije. U potencijalno su konfliktnoj situaciji djeca pokazala 12 agresivnih reakcija, od kojih su osam reakcija pokazala djeca muškog spola i četiri reakcije djeca ženskog spola. U potencijalno su konfliktnoj situaciji djeca pokazala 14 sudjelujućih reakcija, od kojih je šestoro djece muškog spola te osmero djece ženskog spola. Među kategorijom visoko prihvaćene djece nije se pokazala niti jedna izbjegavajuća te niti jedna agresivna reakcija. Neka istraživanja navode kako nema razlike između davanja adaptivnih odgovora u potencijalno konfliktnim situacijama, iako se neki istraživači ne slažu s time te naglašavaju kako djevojčice daju socijalno prihvatljivije odgovore u konfliktnim situacijama. U ovom istraživanju pokazalo se da dječaci učestalije pokazuju agresivne reakcije u potencijalno konfliktnim situacijama te da djevojčice u potencijalno konfliktnim situacijama pokazuju više sudjelujućih reakcija. Neki autori navode kako djevojčice češće koriste strategije za ublažavanje sukoba i učestalije pokazuju prosocijalno ponašanje.

5. LITERATURA

- Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., Sladović Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, (15)2, 185-213.
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, 8, 291-322.
- Baker, E. R., Tisak, M. S., & Tisak, J. (2016). What can boys and girls do? Preschoolers' perspectives regarding gender roles across Pascual- Sagastizabal's domains of behavior. *Social Psychology Of Education*, (19)1, 23-39.
- Bayram Özdemir, S., & Cheah, C. L. (2017). Mothers' reactions to preschoolers' proactive and reactive aggressive behaviours. *Infant And Child Development*, (26)2.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Buljan Flender, G., Durman Marijanović, Z., Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja Zagreb*, (16)1-2(87-88), 154-174.
- Cakić, L., Živčić Bećirević, I. (2009). Prihvaćenost dječaka i djevojčica u skupini vršnjaka predškolske dobi. *Napredak*, (150)2, 140-153.
- Cakić, L., Velki, T. (2014). Agresivnost i prihvaćenost u skupini djece predškolske dobi. *Život i škola*, (2)32, 15-25.
- Essau, C. A., Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Estell, D. B. (2007). Aggression, Social Status, and Affiliation in Kindergarten Children: A Preliminary Study. *Education & Treatment Of Children*, (30)2, 53-72.
- Hay, D. F., Payne, A., Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, (45)1, 84-108.
- Hewstone, M., Stroebe, W. (2001). *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Johnson, C., Ironsmith, M., Snow, C. W., & Poteat, G. M. (2000). Peer acceptance and social adjustment in preschool and kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, (27)4, 207-212.
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Keresteš, G. (2006). Mjerenje agresivnoga i prosocijalnoga ponašanja školske djece: usporedba procjena različitih procjenjivača. *Društvena istraživanja*, (1-2)81-82, 242.
- Klain, E. (2003). Psihoanalitičko razumijevanje govora mržnje. *Klinika za psihologiju*

- medicinu. *Govor*, (20)1-2.
- Ladd, G. W. (1999). Peer relationship and social competence during early and middle childhood. *Departments of Educational Psychology and Psychology*, 50, 333-59.
- Lee, E. (2009). The Relationship of aggression and bullying to social preference: Differences in gender and types of aggression. *International Journal of Behavioral Development*, (4)33, 323-330.
- Menting, B., Van Lier, P. C., & Koot, H. M. (2011). Language skills, peer rejection, and the development of externalizing behavior from kindergarten to fourth grade. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, (52)1, 72-79.
- Olson, S. L., Rosenblum, K. (1998). Preschool antecedentes of internalizing problems in children beginning school: The Rol - of social maladaptation. *Department of psychology*, (9)2, 117-129.
- Pascual- Sagastizabal, E., Azurmendi, A., Braza, F., Vergara, A. I., Cardas, J., Sánchez-Martín, J. R. (2014). Parenting styles and hormone levels as predictors of physical and indirect aggression in boys and girls. *Aggressive Behavior*, (40)5, 465-473.
- Rumpf, J. (2006). *Vikati, udarati, uništavati; kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija; Moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Velki, T., Vrdoljak, G. (2012). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja Zagreb*, (22)1, 101-120.
- Venet, M., Bureau, J., Gosselin, C., & Capuano, F. (2007). Attachment representations in a sample of neglected preschool-age children. *School Psychology International*, (28)3, 264-293.
- Walker, S. (2004). The teacher reports of social behavior and peer acceptance in early childhood: sex and social status differences. *Child Study Journal*, (34)1, 13-28.
- Yaman, A., Mesman, J., van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2010). Parenting and toddler aggression in second-generation immigrant families: The moderating role of child temperament. *Journal Of Family Psychology*, (24)2, 208-211.
- Živković, Ž. (2006). *Psihološko savjetovalište. Agresivnost kod djece*. Đakovo: Tempo d.o.o.